

YUNUS EMRE IJODIDA VAHDAT UL-VUJUD VA TAVHID MASALASI

Quvvatov Javohir Umar o'g'li

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Sharq falsafasi va madaniyati yo'nalishi talabasi
+998900381301 javohir_ibn_umariy@mail.ru

Ilmiy rahbar: Sulaymonov Jasur Baxtiyorovich
Sharq falsafasi va madaniyati kafedrasida katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Yunus Emrening masnaviylari orqali uning tasavvufiy qarashlari, xususan vahdat ul-vujud va tavhid masalalariga to'xtaliniladi.

Tayanch so'z va iboralar: Yunus Emre, tasavvuf, vahdat ul-vujud, tavhid, Alloh, botin va zohir, Muhiddin ibn Arabiy, qalb, sufiylik, fenaqilloh,

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются мистические воззрения Юнуса Эмре через его Маснави, в частности по вопросам вахдат уль-вуджуд и таухид.

Опорные слова и выражения: Юнус Эмре, мистика, единство, монотеизм, Аллах, Мухиддин ибн Араби, сердце, суфизм, фенафиллах,

ABSTRACT

This article discusses Yunus Emre's mystical views through his Masnavi, in particular on the issues of Wahdat ul-Wujud and Tawhid.

Keywords and expressions: Yunus Emre, mysticism, existence, monotheism, Allah, inward and outward, Muhiddin ibn Arabi, heart, Sufism, fenaqillah,

KIRISH

Yunus Emre islom diniga amal qilgan, suluk yo'lini tanlagan, islom tasavvufi belgilagan shariat, tariqat, haqiqat va ma'rifat yo'llaridan o'tib hikmatga erishgan allomadir. Madrasalarda o'qish va yozish bilan o'rganib bo'lmaydigan, ya'ni aniq va ochiq-oydin, to'liq ilhomga asoslangan, har xil shubhalarni ketkazuvchi g'ayb haqiqatiga erishish ilmiga egadir. Yunus Emre ko'plab mutasavviflar qatori qur'onda ikki xil ma'no bor deb hisoblaydi. Ulardan biri tashqi zohiriy, ikkinchisi esa ichki botiniydir. Botiniy ma'no ko'pchilikning bilim va tajribasidan oshib ketadigan, ammo donishmandlar tomonidan talqin qilingan va ma'lum bo'lgan ma'nodir. Tasavvuf bu ezoterikani o'rgatuvchi fandir. Bu esa faqat murshid va komil munosabatlari orqali bo'ladi. Tasavvuf yo'lga faqat sevgi yana ham umumlashtirsak, ilohiy ishq orqali erishiladi. Sababi diniy ilmni ilm bilan o'rganish hech narsani anglatmaydi. Inson

qayerdan kelib, qayerdan va qayerga ketayotganini o'rganishni istaydi va buni faqat bilim orqali anglash mumkin. Bu yo'lda g'aflat yo'lni to'sadi, qalb esa maqsad sari yetaklaydi. Ma'naviy komillik sohasiga yetishish uchun fidoyi ustozga ergashish va uning aytganiga amal qilib yo'lda davom etishi kerak.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yunus Emre tasavvuf o'rniga ilmi ledun, ilmi botin kabi so'z birikmalarini ishlatadi. Uning tasavvufiy hayoti Payg'ambarimiz(s.a.v.), Juneyd Bag'dodiy, Mansur Halloch, Boyazid Bistamiy, Ma'ruf Kerhi, Ibrohim Adham kabi insonlar hayotini o'zida akslantirgan holda yashadi. Unga ko'ra, fenafilloh¹ning namunasi sahobalarga beriladi. Yunus Emre ham ayni shu maqsadlar uchun ilm o'rgangan, o'zi ta'kidlaganidek:

Donolik beshigida yotgan kuch sutining so'rg'ichiman²

Yunus Emre ijodida biz vahdati vujud falsafiy-tasavvufiy yo'nalishni ham ko'p uchratamiz. Vahdati vujud - koinotning yagona haqiqat va jismdan iboratligi g'oyasini ilgari suruvchi, ko'plab islom mutasavviflari tomonidan izohlangan va Muhyiddin Arabiy tomonidan tizimlashtirilgan tushunchadir. Tasavvuf olimlarining fikricha, ko'plikni ifodalovchi o'n sakkiz ming olamning asli va mohiyati birdir. Bittadan yani yaratgandan boshqa hech narsa yo'q. Mavjudlikning boshlanishi ham oxiri ham albatta bu birlikka qaytadi. Xudo yagona va mutlaq mavjudlikdir. Uning mavjudligining boshlanishi va oxiri yo'q. U hamma vaqt va joylarni qamrab oladigan nurdir va shuning uchun ham bashariyat bir yakka Xudoga to'plangan. Xudo shaxsiyati bilan emas, balki fazilatlari bilan tanilgan. Darhaqiqat, inson Alloh taoloning birligini abadiylikda tasdiqlagan va dunyoga kelishining sababi ham dunyodagi abadiy birlikni anglashdir. Vahdat vujud suluk orqali erishiladigan bir martabadir va bu jarayonda siz bilan mening aniqrog'i shaxslar o'rtasida farq yo'q. Ushbu fikrlarni tasvirlaydigan oyatlar:

Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen
Sensin beni var eyleyen sensin hemin öndin sona³

Kalû Bela söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak'dan ayru degilidüm ol ulu divândayidum⁴

¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Fenafillah>

² Yunus Emre devoni 197-bet

³ Yunus Emre devoni: 14-bet

⁴ Yunus Emre devoni: 360-bet

Ko'rinib turibdiki, Yunus Emre o'z she'rlarida birlik nazariyasini keng yoritgan. Uning fikricha, barcha mavjudotlar Xudodan xosil bo'lgan. Borliq birdir, buni bilgan kishi qayerga qaramasin, faqat Allohning jamolini ko'radi. Chunki borliqning oldi va oxiri, avvali va yakuni Allohdir va Uning nuri dunyoni qamrab olgan. Yunus so'zlariga ko'ra, mutlaq va haqiqiy mavjudot bo'lmish Olloh insonning ichida yashirindir. Inson tanasi birlik dengizida yo'qoladi.⁵ Bu darajada inson kamolotga erishadi va nafsdan qutuladi. Uning mavjudligi mutlaq mohiyatida yo'q bo'lib ketadi. Yunusning fikricha, Allohning borligi muhabbatdan boshqa narsa emas. Yunus Emrening qarashlarida tavhid to'rt bosqichda ko'rinadi:

1. Ismlar birligi: Yakka Allohga ishora

2. Fe'llarning birligi : Fe'l tavhidida yashagan inson zarrada ham minglab ko'rinadigan ibratlarning yaratuvchisini taniydi. Bu mavqega ega bo'lgan odam aqli va kuchi bilan hech narsa qila olmaydi, nima qilsa ham, Alloh tomonidan qiladi. Yaratganni tanigan banda yaxshilik ham, yomonlik ham Allohdan ekanini tushunadi. Bu mavqedagi tasavvuf mutlaq shaxsni yursa oldidan, gapirsa tilidan, o'tirsa yonidan Allohni topadi:

Yürürisem önümdesin söylerisem dilümdesin

Oturursam yanumdasın ayrukda ne bazarum var⁶

3. Sifatlarning birligi : Bu holatda dindor olamdagi hamma narsa Allohning sifatlari ekanligini tushunadi. Ranglar, shakllar, naqshlar Alloh taoloning zuhuri ekanligini tushunadi. Bu ko'rinishlarda birlik qalb ko'zi bilan tushuniladi. Sifatlarning tavhidida sifatlار ko'p, lekin haqiqat birdir tamoyili amal qiladi. Bu mavqeni to'liq yashovchi kishi Allohga itoat qiladi va hamma narsada Allohni ko'radi:

Ma'sûkanun tecellîsi dürlü dürlü renkler olur

Bir şivede yüz bin gönlüm hermişe...cûşa gelür⁷

(73/5)

4. Nafs tavhid: Bu maqom fenafilloh darajasida boshdan kechiriladi. Bu holatda paydo bo'ladigan hamma narsa nisbiydir. Birgina mavjudot borki, u mutlaq haqiqat – Xudodir. Oshiqlarning asosiy maqsadi ana shu tavhidni yashashdir. Bu bosqichda tavhid tildan tushib, qalbgga joylashadi:

Her sevdügi terkin ura kayıkmaya değme yana

Her dem anın seyrangahı hem zat u hem sıfat olur⁸

⁵ Turer, O. (2010) I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Yunus Emre'yi Anlamaya Doğru. Karaman:s.58,59

⁶ Yunus Emre devoni:43-bet

⁷ Yunus Emre devoni:73-bet

Yunus Emrening fikricha inson ruhiyati va jismi akslanish xususiyatiga ega, zohiriy koʻplik botiniy birlikdir. Bu soha nisbiydir. Bu sohadagi mavjudotlar Ilohiy mavjudlikka bogʻliq. Birlik nomutanosib, oʻlchamsiz, hajmsiz, makon va zamonsizdir. Mavjudlik yaratilgunga qadar ular birlik yurtida Ilohiy borliq bilan birga edilar. Ular Uning birligidan yaratilgan va bu dunyoga tushgan. Bu yerdan ular yana birlikka qaytadilar.⁹

Yunus Emre ijodida qalb masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Uning fikricha, Xudoning jamoli Xudoga murojaat qilgan qalblarda namoyon boʻladi. Chunki ular endi qalblarining buyukligini his qilib uni tozalaydilar. Allohning qalbdagi zuhuri cheksiz va poyonsizdir. Haqiqat har daqiqada turlicha namoyon boʻladi. “Yuzingni qayoqqa qaratsang, Allohning yuzi oʻsha yerdadir” misrasiga asoslanib, soʻfiylar dunyoda Allohning yuzi koʻrinadi, deb oʻylashadi. Bu esa faqat sayri suluk bilan mumkin. Allohning yuzini faqat jannat va doʻzax kabi moddiy nafslarini tashlab, nafsini yengib, oʻzini tashlab ketganlargina koʻra oladi. Chunki U dindorning oʻz tanasida ichki botinida namoyon boʻladi. Xudoni osmondan izlash befoyda. Chunki ilohiy nurni yerdan, tanadan, botiniy sohadan izlash zarur. Mutlaq haqiqat borliq sohasini yaratganida oʻzini yashirgan. Buni tushungan kishi nafsini yengib, Allohning borligini tushunishga (fenafilloh boʻlishga) harakat qiladi. Haqiqat yashirin emas, u qallda. Biz uni oʻzimizda izlashimiz kerak. Yunus ham oʻz masnaviyalarida Alloh taoloning zuhuriga yetganini aytadi. Yurak tasavvufiy hayotning markazini tashkil etuvchi tushunchalardan biridir. Barcha ezoterik harakatlar yurakda sodir boʻladi. Yurak odatda Xudo sifatida qabul qilinadi. Yurak baʼzan oʻziga ishongan, baʼzan muhrlangan, baʼzan xasta, qotib qolgan va takabburlik bilan namoyon boʻlishi mumkin.¹⁰

XULOSA

Yunus Emrening baytlarida qalb xudo, ishq, sirlar, hikmat va ilmning markazi sifatida alohida koʻriladi. Qalb Kaʼbadir, chunki u Xudoni biladi va unga yetishadi. Shuning uchun ham qalbni ranjitgan kishi, aslida Allohga ham ozor beradi. Yunus Emre ijodi uning manaviy komilligidan dalolat beradi. Xususan uning qarashlaridagi sufiylik haqiqatga yetoklovchi yoʻl sifatida talqin qilinadi.

REFERENCES

1. Yunus Emre “Devan” 2001, Ankara
2. Yunus Emre, “Nasihatlar Kitabi” : “Risaletun Nushiyya” 2007,

⁸ Yunus Emre devoni:45-bet

⁹ YUNUS EMRE VE TASAVVUF • Rabia Aksoy Arikan, ilmiy maʼqola 5-sahifa

¹⁰ YUNUS EMRE VE TASAVVUF • Rabia Aksoy Arikan, ilmiy maʼqola 9-sahifa

3. YUNUS EMRE VE TASAVVUF - Rabia Aksoy Arikan, 2009 Yunus Emre ins.
4. "Antologiya Shel Shirim Sufim Me et Yunus Emre", Denis Ojalvo, Avram Mizrahi ve Selim Amado
5. İbrahim Agah Çubukçu (1996). ["Yunus Emre ve Din Felsefesi"](#) (PDF). Ankara Üniversitesi, Dergisi. Erişim tarihi: 11 Ocak 2014.
6. Sulaymonov, J. (2021) ABDURAHMON IBN XALDUNNING TAMADDUN TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARIDA JAMIYAT TAHLILI//*Academic Research in Educational Sciences*, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R.
7. Sulaymonov, J. B. (2021). IBN XALDUNNING „MUQADDIMA “ASARIDA JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(4), 732-737.
8. Sulaymonov, J. Karimov, N. Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599.
9. Sulaymonov, J. B. (2021). ABU ZAYD ABDURAHMON IBN XALDUNNING „MUQADDIMA “ASARIDA DAVLAT TUSHUNCHASIGA YONDASHUVLAR TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(6), 9-14.
10. Sulaymonov, J.B. Ibn Xaldun ijtimoiy-falsafiy qarashlarida axloqiy masalalar//Falsafa va huquq jurnali. 2019 yil 1-soni. 42-45 betlar.
11. Sulaymonov, J.B. Ibn Haldun qarashlarida geografik determinizm ildizlari //Sharqshunoslik jurnali. 2018 yil 4-soni. 124-128 betlar.